

STEFAN LELENTAL

RODZAJ POPEŁNIONEGO PRZESTĘPSTWA JAKO DYREKTYWA WYKONYWANIA KARY POZBAWIENIA WOLNOŚCI WOBEC SKAZANYCH ZA UCHYLANIE SIĘ OD ALIMENTACJI

Na podstawie art. 82 § 2 pkt 8 k.k.w., który dodany został przez ustawę z dnia 24 lipca 2003 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny wykonawczy oraz niektórych innych ustaw¹, „rodzaj popełnionego przestępstwa” uwzględnia się w szczególności, podobnie jak siedem innych kryteriów wymienionych w powołanym artykule², przy dokonywaniu klasyfikacji skazanych. Decyzje w tym zakresie podejmuje komisje penitencjarne zakładów karnych (art. 76 k.k.w.), a legalność i prawidłowość ich decyzji podlega kontroli i nadzorowi kilku organów postępowania wykonawczego: sądu penitencjarnego (art. 76 § 2 k.k.w.), dyrektora okręgowego Służby Więziennej albo Dyrektora Generalnego Służby Więziennej (art. 76 § 3 k.k.w.) oraz sędziego penitencjarnego (art. 32 k.k.w. i § 2 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 26 sierpnia 2003 r. w sprawie sposobu, zakresu i trybu sprawowania nadzoru penitencjarnego)³. Punktem odniesienia kontroli i nadzoru, zwłaszcza w zakresie prawidłowości decyzji klasyfikacyjnych jest, mająca podstawę w treści art. 82 § 1 k.k.w., ocena, czy decyzje te:

- 1) stwarzają warunki sprzyjające indywidualnemu postępowaniu ze skazanymi,
- 2) zapobiegają szkodliwym wpływom skazanych zdemoralizowanych,
- 3) zapewniają skazanym bezpieczeństwo osobiste,
- 4) sprzyjają wyborowi właściwego systemu wykonywania kary,
- 5) dają podstawę wyboru:
 - a) właściwego rodzaju zakładu karnego,
 - b) właściwego typu zakładu karnego,
 - c) właściwego rozmieszczenia skazanych wewnątrz zakładu karnego.

Waga decyzji klasyfikacyjnej polega na tym, że wyznacza ona program postępowania z ukształtowanymi na jej podstawie grupami skazanych i w tym rozumieniu bardzo wyraźnie nawiązuje do przepisów art. 67 k.k.w. stanowiących o celu wykonywania kary, koniecznych warunkach jego osiągnięcia oraz o podstawowych środkach oddziaływania na skazanych.

¹ Dz.U. Nr 142, poz. 1380.

² Są to następujące kryteria: 1) płeć, 2) wiek, 3) uprzednie odbywanie kary pozbawienia wolności, 4) umyślność lub nieumyślność czynu, 5) czas pozostały do odbycia kary pozbawienia wolności, 6) stan zdrowia fizycznego i psychicznego, w tym stopień uzależnienia od alkoholu, środków odurzających lub psychotropowych, 7) stopień demoralizacji i zagrożenia społecznego.

³ Dz.U. Nr 152, poz. 1496.

W kształtowaniu grup skazanych poddawanych zindywidualizowanym oddziaływaniom rola kryterium „rodzaju popełnionego przestępstwa”, niezależnie od tego, jak może być ona interpretowana, jest bardzo ograniczona. Kryterium to oznaczać może konkretny typ rodzajowy przestępstwa (np. kradzież, zabójstwo, zgwałcenie) albo ogół typów przestępstw wyodrębnionych według rodzajowego przedmiotu ochrony, który wskazuje na ich jednorodność, co pozwala na identyfikację dobra chronionego przez przepisy ustawy, typizując przestępstwa skierowane przeciwko temu dobru. Według rodzajowego przedmiotu ochrony w rozdziałach części szczególnej i wojskowej k.k. opisane są poszczególne przestępstwa skierowane przeciwko określonym w tytułach tych rozdziałów dobrom (np. przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu – rozdz. XIX; przestępstwa przeciwko wolności – rozdz. XXIII; przestępstwa przeciwko mieniu – rozdz. XXXV itd.).

Przepisy rozdz. X k.k.w. stanowiące o wykonywaniu kary pozbawienia wolności (art. 67–168a) tylko wyjątkowo wskazują na sposób postępowania ze sprawcami skazanymi za konkretne typy rodzajowe przestępstw albo przestępstwa godzące w rodzajowy przedmiot ochrony. Następuje to przez podanie nazw tych przestępstw (art. 88a § 2 pkt 1 i 2 k.k.w.) albo ich kwalifikacji prawnej ujętej zbiorczo, co odczytać trzeba jako wskazanie zarówno rodzajowego przedmiotu ochrony prawnokarnej, jak i konkretnego typu rodzajowego przestępstwa (art. 89 § 3a i art. 96 § 1 k.k.w.). W każdym z tych wypadków chodzi o „rodzaj popełnionego przestępstwa” jako kryterium klasyfikacji skazanych (art. 88 § 2 pkt 8 k.k.w.), przy czym jest ono rozumiane nader wąsko, prowadzi do wyodrębnienia niezbyt licznych grup skazanych i ma spełniać zasadniczo odmienne funkcje. W wypadkach, o których stanowią przepisy art. 89 § 3a i art. 96 § 1 k.k., chodzi wyłącznie o sprawców skazanych za przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajności określone w art. 187–203 k.k. Skazani, którzy popełnili te przestępstwa w związku z zaburzeniami preferencji seksualnych, odbywają orzeczone wobec nich kary pozbawienia wolności w systemie terapeutycznym (art. 96 § 1 k.k.w.), a ich przeniesienie z zakładu karnego typu zamkniętego do zakładu typu półotwartego lub otwartego nie może nastąpić bez zgody sędziego penitencjarnego (art. 89 § 3a w zw. z art. 89 § 1 k.k.w.). Zgoła inną funkcję spełnia omawiane kryterium w wypadkach, gdy dotyczy skazanych za przestępstwa o najwyższym lub wysokim stopniu społecznej szkodliwości. Skazanych tych kwalifikuje się do tzw. niebezpiecznych, tj. stwarzających poważne zagrożenie społeczne albo poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu karnego, i osadza się w zakładzie karnym typu zamkniętego w warunkach zapewniających wzmożoną ochronę społeczeństwa i bezpieczeństwo zakładu (art. 88 § 3 i art. 88a § 2 pkt 1 k.k.w.).

Należy jednak zauważyć, że „wzmożona ochrona społeczeństwa i bezpieczeństwo zakładu karnego” nie mieści się w ustawowych zasadach klasyfikacji skazanych (por. art. 71 w zw. z art. 82 § 1 k.k.w.). Obowiązujący stan prawny jest następstwem nierasobliwości w nowelizowaniu k.k.w. Wprowadzając do kodeksu przepisy art. 88a, art. 88b oraz dodając do art. 82 § 2 pkt 8⁴, nie dokonano odpowiedniej zmiany art. 82 § 1 k.k.w. Problem ten mieści się jednak bardziej w ramach techniki prawodawczej⁵,

⁴ Zmiany te wprowadzone zostały przez ustawę z dnia 24 lipca 2003 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny wykonawczy oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 142, poz. 1380).

⁵ Por. rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 20 czerwca 2002 r. w sprawie „Zasad techniki prawodawczej” (Dz.U. Nr 100, poz. 908).

a w mniejszym stopniu dotyczy kwestii merytorycznych. Ocenę tę uzasadnia treść przepisów art. 1 ust. 3 pkt 4 i 5 ustawy z dnia 26 kwietnia 1996 r. o Służbie Więziennej⁶, które ochronę społeczeństwa i bezpieczeństwo zakładu karnego zaliczają do podstawowych zadań Służby Więziennej.

Niezależnie od przedstawionych unormowań, rodzaj popełnionego przestępstwa może wywierać wpływ na sposób wykonywania kary wobec skazanych określonych grup, ukształtowanych na podstawie tego kryterium, albo możliwość taką wyłączyć ze względu na inne kryteria klasyfikacyjne (por. przypis 2) lub cele klasyfikacji (np. zapobieganie wzajemnej demoralizacji).

Udowodnienie tezy, że skazani za przestępstwo niealimentacji powinni odbywać karę pozbawienia wolności w sposób zapewniający ochronę rodziny, jest podstawowym celem tego opracowania. Jeżeli ten cel nie jest lub nie może być realizowany, prawno-karna ochrona rodziny staje się fikcją, co podważa zasadność kryminalizacji uchylania się od obowiązku alimentacyjnego, gdyż pociąga za sobą wyłącznie koszty ponoszone przez organy ścigania, wymiaru sprawiedliwości oraz więziennictwo.

W strukturze przestępstw przeciwko rodzinie i opiece (art. 206–211 k.k.) uchylanie się od wykonania obowiązku alimentacyjnego (art. 209 k.k.) jest przestępstwem popełnianym najczęściej. Na drugim miejscu plasuje się przestępstwo znęcania (art. 207 k.k.). Faktycznie tylko te dwa czyny wywierają wpływ na miejsce tych przestępstw w ogólnej strukturze przestępczości. Dominacja w strukturze przestępstw przeciwko rodzinie i opiece (w k.k. z 1969 r. przeciwko rodzinie, opiece i młodzieży) przestępnego uchylania się od obowiązku alimentacyjnego uzasadnia wyodrębnienie problematyki wykonywania kary pozbawienia wolności wobec skazanych za to przestępstwo. Przedmiot ochrony prawno-karnej i wysokie miejsce przestępstw przeciwko rodzinie w strukturze przestępczości⁷ oraz fakt, że o miejscu tym decydują prawie wyłącznie dwa przestępstwa, uzasadnia też wniosek, iż rodzina jest dobrem prawnym o najwyższym stopniu zagrożenia zamachami przestępnymi. Świadczy o tym wzrost liczby skazań za przestępstwa przeciwko rodzinie w latach 1999–2007 przekraczający 200% w porównaniu z latami 1970–1980. Gdy chodzi o skazania za przestępstwo niealimentacji, to podany wskaźnik wzrostu utrzymywał się w latach 1999–2004, w latach 2005–2007 zaś nastąpił gwałtowny spadek⁸.

Szczegółowa analiza stanu, struktury i dynamiki przestępstw przeciwko rodzinie leży poza zakresem tego opracowania. Dane dotyczące okresu sprzed wejścia w życie k.k. z 1997 r. podane zostały wybiórczo, a w nieco szerszym zakresie przedstawione zostaną za lata 1999–2007. Przestępstwo niealimentacji zagrożone jest karą grzywny,

⁶ Tekst jednolity: Dz.U. 2002, Nr 207, poz. 1761, z późn. zmianami.

⁷ W latach siedemdziesiątych przestępstwa przeciwko rodzinie zajmowały w strukturze przestępczości trzecie miejsce po przestępstwach przeciwko mieniu oraz życiu i zdrowiu (por. A. Ratajczak, *Przestępstwa przeciwko rodzinie, opiece i młodzieży w systemie polskiego prawa karnego (zagadnienia wybrane)*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1980, s. 6; A.J. Szwarc, *Przestępczość przeciwko rodzinie, opiece i młodzieży w Polsce w latach 1948–1980 w świetle statystyki kryminalnej*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Adama Mickiewicza, Poznań 1984, s. 32–54.

⁸ W latach 1970–1980 liczby skazań za przestępstwo niealimentacji wynosiły odpowiednio: 9349, 9931, 9686, 8060, 7598, 8348, 8733, 7634, 10 785, 11 491, 11 107 (por. A.J. Szwarc, op. cit., s. 40). W latach 1981–1987 wynosiły zaś: 9588, 9103, 7689, 7137, 12 535, 11 987 i 13 788 (por. H. Kołakowska-Przełomiec, *Przestępstwa niealimentacji: studium kryminologiczne*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1989, s. 18–19).

karą ograniczenia wolności albo karą pozbawienia wolności do lat dwóch. Ustalenie liczby stwierdzonych przestępstw oraz sprawców skazanych za te przestępstwa na karę pozbawienia wolności bez warunkowego zawieszenia jej wykonania aktualizuje liczbę skazanych, którzy karę tę będą odbywać, lub pozwala opracować odpowiednie prognozy.

Tabela 1. Przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece (art. 206–211 k.k.) stwierdzone w latach 1999–2007

Typ rodzajowy przestępstwa	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Bigamia (art. 206 k.k.)	8	6	8	9	6	5	7	13	3
Znęcanie się (art. 207 § 1 k.k.)	22 553	23 147	23 987	23 737	23 166	22 399	22 450	24 238	22 561
(art. 207 § 2 i 3 k.k.)	157	161	213	184	222	211	202	305	239
Rozpijanie małoletniego (art. 208 k.k.)	170	253	370	658	641	834	822	789	706
Niealimentacja (art. 209 k.k.)	28 487	29 967	28 264	23 280	22 061	16 728	10 994	9 982	11 814
Porzucenie małoletniego lub osoby nieporadnej (art. 210 § 1 k.k.)	46	71	76	63	86	58	70	94	78
(art. 210 § 2 k.k.)	1	0	0	3	0	1	2	1	1
Uprowadzenie lub zatrzymanie małoletniego lub osoby nieporadnej (art. 211 k.k.)	76	104	114	92	80	86	89	79	73
Razem	51 498	53 709	53 032	48 026	46 262	40 322	34 636	35 501	35 475

Źródło: dane Komendy Głównej Policji. Opracowanie własne.

Z tabeli 1 wynika, że w przeciwieństwie do innych przestępstw przeciwko rodzinie i opiece, począwszy od roku 2004 nastąpił bardzo znaczny, przekraczający 100% spadek liczby **stwierdzonych** przestępstw niealimentacji, a w roku 2006 był on ponad trzykrotnie niższy niż w roku 2000. Podobnie kształtował się wskaźnik dynamiki **skazań**. W roku 2000 liczba skazań wynosiła prawie 21 tys., a w roku 2006 już tylko prawie 8 tys. Szczegółowe dane na ten temat prezentowane są w tabeli 2.

Gwałtowny spadek stwierdzonych przestępstw oraz skazań za przestępstwo niealimentacji będzie miał wpływ na ogólną liczbę osób osadzonych w jednostkach penitencjarnych oraz liczbę skazanych odbywających karę pozbawienia wolności za to przestępstwo. Tylko w tym zakresie powyższe ustalenie mieści się w ramach rozważań przewidzianych w niniejszym opracowaniu⁹.

⁹ Niespotykany nigdy wcześniej, gwałtowny w stosunku do lat wcześniejszych spadek liczby stwierdzonych przestępstw niealimentacji oraz liczby skazań za to przestępstwo w latach 2004–2007 ma, jak

Tabela 2. Skazani za przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece (art. 206–211 k.k.) w latach 1999–2006

	Rok							
	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Skazani ogółem, w tym:	33 425	34 718	33 889	30 968	31 896	35 551	27 496	24 511
Niealimentacja (art. 209 k.k.)	19 451	20 984	20 528	17 361	17 700	18 065	10 948	7 872
Znęcanie się (art. 207 k.k.)	13 877	13 474	13 193	13 410	13 952	17 158	16 233	16 318
Pozostałe przestępstwa (art. 206, 208, 210 i 211 k.k.)	97	260	168	197	244	328	315	321

Źródło: roczniki statystyczne z odpowiednich lat.

Nie wymaga dokumentowania, a także oceny, polityka sądowego wymiaru kary wobec sprawców przestępstw niealimentacji. Wiadomo bowiem, że dominującym środkiem prawnokarnej reakcji na to przestępstwo jest kara pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania. Polityka karna od lat siedemdziesiątych¹⁰ ma w tym wypadku charakter ustabilizowany. Na stałym poziomie pozostaje też liczba skazanych odbywających karę pozbawienia wolności za przestępstwo niealimentacji. Stosowne dane na ten temat na tle struktury skazanych za przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece zawiera tabela 3.

Podane w tabeli 3 dane, co trzeba podkreślić, dotyczące skazanych za przestępstwo niealimentacji, nie obejmują skazanych za inne przestępstwa, na których ciąży obowiązek alimentacyjny. W statystyce penitencjarnej, zapewne ze względu na treść przepisu art. 122 § 2 k.k.w.¹¹, ujmuje się łącznie wszystkich skazanych zobowiązanych do świadczeń alimentacyjnych bez względu na to, za jakie przestępstwo odbywają karę. W roku 2007 średnia liczba takich skazanych wynosiła 12 922, była więc ponad sześciokrotnie wyższa od liczby skazanych odbywających karę za przestępstwo niealimentacji, a jedynie mniej niż połowa (5327 skazanych) była zatrudniona, średnia rata alimentacyjna przekazywana osobom uprawnionym z tytułu alimentów wynosiła

się wydaje, swoje źródło w restrykcyjnej wykładni jego znamion, nie zaś w zmianie rzeczywistości społecznej. W uzasadnieniu wyroku Sądu Najwyższego z dnia 3 lipca 2003 r., sygn. akt II KK 125/03 (Lex nr 151989) uznano, iż sprawcy, który przez 3 lata i 8 miesięcy niełożył na utrzymanie córki i podał, „że nie płacił alimentów, do których był zobowiązany, z powodu ubóstwa wywołanego pozostawieniem bez stałej pracy zarobkowej, nie można przypisać uchylania się od obowiązku alimentacyjnego”. Z kolei Sąd Apelacyjny w Katowicach orzekł, że dla realizacji występku, o jakim mowa w przepisie art. 209 § 1 k.k., niezbędne jest m.in. niebudzące wątpliwości wykazanie, iż w wyniku zaniechania, rozumianego jako uporczywe uchylanie się przez sprawcę od obowiązku lożenia na utrzymanie osoby najbliższej, pokrzywdzony narażony został na niemożność zaspokojenia podstawowych, a nie wszystkich, potrzeb życiowych. Stan taki oznacza, że w sytuacji zaspokojenia w inny sposób pokrzywdzonemu potrzeb, zarówno fizycznych, jak i duchowych, o jakich mowa wyżej, brak jest podstaw do penalizacji zachowania sprawcy, nawet wówczas, gdy ten uporczywie uchylał się od alimentacji, co w ostatniej sytuacji rodzi jedynie odpowiedzialność cywilną (postanowienie z dnia 12 stycznia 2005 r., II AKO 1/05, Lex nr 147197).

¹⁰ Por. m.in. H. Kołakowska-Przełomiec, op. cit., s. 133.

¹¹ Przepis ten stanowi, że „Pracę zapewnia się przede wszystkim skazanym zobowiązanym do świadczeń alimentacyjnych (...)”.

zaś niespełna 108 zł miesięcznie¹². Na podstawie statystyki nie można jednak ustalić liczb dotyczących zatrudnienia skazanych za przestępstwo niealimentacji i skazanych za inne przestępstwa, na których ciążył obowiązek alimentacyjny. Powrócimy do tych spraw we wnioskach końcowych.

Tabela 3. Tymczasowo aresztowani i skazani za przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece (art. 206–211 k.k.) osadzeni w jednostkach penitencjarnych w latach 1999–2007 (stan w dniu 31 grudnia każdego roku)

	Rok								
	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Osadzeni ogółem, w tym:	1980	3704	5337	5831	5767	5947	6367	7065	6951
Niealimentacja (art. 209 k.k.)	1023	1904	2699	2942	2680	2546	2376	2169	2043
w tym kobiety	27	28	59	53	48	47	44	49	46
Znęcanie się (art. 207 k.k.)	858	1617	2433	2795	2986	3332	3922	4820	4840
w tym kobiety	11	19	33	29	37	32	50	65	81
Pozostałe przestępstwa (art. 206, 208, 210 i 211 k.k.)	99	183	195	94	100	69	69	76	68
w tym kobiety	8	10	5	7	7	5	5	11	18

Źródło: statystyka penitencjarna Centralnego Zarządu Służby Więziennej. Opracowanie własne.

Ważne ze względów pragmatycznych dane dotyczące liczby skazanych za przestępstwo niealimentacji obejmują tylko tych z nich, którzy zostali osadzeni w aresztach śledczych lub zakładach karnych. Nie jest natomiast znana liczba skazanych za to przestępstwo, którzy z różnych powodów nie zgłosili się do odbycia kary. Dane takie są dostępne w odniesieniu do skazanych za wszystkie przestępstwa z podziałem na liczbę orzeczeń oczekujących na wykonanie, liczbę osób, których orzeczenia te dotyczą, oraz liczbę osób, którym upłynął termin stawienia się do odbycia kary. Liczby te systematycznie wzrastają¹³. Na podstawie statystyki penitencjarnej można też ustalić dane dotyczące rozmiarów kar, które podlegają wykonaniu. W ich strukturze dominują kary nieprzekraczające dwóch lat, a więc sięgające najwyższego wymiaru kary za przestępstwo niealimentacji. Populacja tych skazanych w zakładach karnych przekraczać więc będzie dwa tysiące. Niewykonywanie prawomocnych orzeczeń, w tym wobec dużej liczebnie grupy sprawców przestępnego uchylania się od obowiązku alimentacyjnego, osłabia, o ile wręcz jej nie niweczy, prawnokarną ochronę rodziny. Takie same efekty zostaną odnotowane wówczas, gdy kara zostanie wykonana nieprawidłowo.

¹² Źródło: statystyka penitencjarna Centralnego Zarządu Służby Więziennej.

¹³ Liczby osób, którym upłynął termin zgłoszenia się do odbycia kary, w latach 2003–2007 wynosiły odpowiednio: 25 576; 27 805; 33 628; 36 550; 37 936; a według danych na koniec czerwca 2008 r. – 36 800. Źródło: statystyka penitencjarna Centralnego Zarządu Służby Więziennej.

Problem prawidłowości wykonywania kary pozbawienia wolności nie był w nauce prawa karnego wykonawczego rozważany, chociaż istnieje od prawie 40 lat¹⁴. Prawidłowość wykonywania kary pozbawienia wolności jest pojęciem języka prawnego (art. 32 k.k.w.). Wykładnia tego pojęcia uwzględniać musi cel wykonywania kary (art. 67 § 1 k.k.w.), dyrektywy wynikające z unormowań dotyczących **kierowania** skazanych do **odpowiednich** rodzajów (art. 69 w zw. z art. 82 § 1 k.k.w.) i typów zakładów karnych (art. 70 §1 w zw. z art. 82 § 1 k.k.w.) oraz **wyбір właściwego** systemu wykonywania kary (art. 81 w zw. z art. 82 § 1 k.k.w.).

Poprawa jurydyczna skazanego, rozumiana jako powstrzymanie się od powrotu do przestępstwa (art. 67 § 1 *in fine* k.k.w.), ma w wypadku odbywających karę pozbawienia wolności za przestępstwo niealimentacji nieco odmienną wartość niż w odniesieniu do innych skazanych. O ile w stosunku do tych ostatnich pozbawienie wolności stanowi tamę do kontynuowania zachowań przestępnych, o tyle w stosunku do uchylających się od obowiązku alimentacyjnego niespełnienie tego obowiązku musi trwać nadal. Pytanie o interes pokrzywdzonego ma w takiej sytuacji charakter retoryczny¹⁵. W tym kontekście warto odwołać się do poglądu Sądu Najwyższego, który orzekł, że: „Jednym ze znamion przestępstwa uchylania się od obowiązku alimentacyjnego [jest] wystąpienie po stronie sprawcy złej woli polegającej na umyślnym uchylaniu od tej powinności, mimo **możliwości** jej wykonywania. Tym samym, w wypadku zaistnienia **obiektywnej niemożności** łożenia na utrzymanie, z oczywistego powodu wyłączone będzie przypisanie winy, stanowiącej konieczny warunek odpowiedzialności karnej. Do tego rodzaju okoliczności, które wyłączają umyślność w zakresie zaniechania wykonywania obowiązku alimentacyjnego, **bez wątpienia należy pozbawienie wolności** osoby, na której obowiązek tego rodzaju spoczywa, o ile w tym okresie nie ma ona **możliwości zarobkowania** lub innych źródeł majątkowych, z których możliwa byłaby realizacja należności alimentacyjnych”¹⁶.

W nawiązaniu do poglądu wyrażonego w powołanej tezie należy stwierdzić, że wobec wymagań wprost wynikających z k.k.w. w procesie prawidłowego wykonywania kary pozbawienia wolności, poza absolutnymi wyjątkami, nie może być mowy o obiektywnej niemożności wykonywania przez skazanego obowiązku alimentacyjnego. W przeciwnym razie byłaby to tolerancja, a nawet aprobata dla jego dotychczasowej postawy. Skazany ma obowiązek wykonywania pracy (art. 116 § 1 k.k.w.), a administracja zakładu karnego ma powinność jej zapewnienia przede wszystkim skazanym zobowiązanym do świadczeń alimentacyjnych (art. 122 § 2 k.k.w.). Jeżeli skazany za przestępstwo niealimentacji odmawia wykonywania pracy, zachodzą podstawy do wszczęcia postępowania karnego i ponownego skazania za to przestępstwo. Powinność zapewnienia pracy tym skazanym interpretować trzeba jako obowiązek

¹⁴ Chodzi tu o nadzór sędziego penitencjarnego; wspomniano o tym na wstępie tego opracowania. Por. na ten temat: S. Leleńtal, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, wyd. 2, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2001, s. 124; Z. Hołda, w: Z. Hołda, K. Postulski, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, „Arche”, Gdańsk 2005, s. 191–192.

¹⁵ Przed laty H. Kołakowska-Przełomiec (op. cit., s. 118) pisała, że „Sprawy karne o przestępstwa niealimentacji mają na celu zmuszenie sprawcy do wywiązywania się z obowiązków alimentacyjnych. Głównym celem sprawy jest więc ochrona interesów osób uprawnionych do alimentacji, najczęściej dzieci. Dobro dziecka, zapewnienie mu należytej kwoty pieniężnej niezbędnej do utrzymania go i wychowania, jest niewątpliwie elementem bardzo ważnym w sprawie o przestępstwo niealimentacji”.

¹⁶ Wyrok z dnia 3 lipca 2007 r., III KK 144/07, Lex nr 307769.

administracji zakładu karnego. Niewykonywanie tego obowiązku stanowi w istocie ułatwienie skazanemu utrzymywania stanu faktycznego z okresu przed skazaniem. To zaś w sposób ewidentny godzi w możliwość realizacji celu wykonywania kary pozbawienia wolności wobec tej kategorii skazanych. Należałoby wobec tego oczekiwać, że:

- 1) nie tylko w sensie normatywnym (art. 67 § 3 k.k.w.), lecz także w praktyce, zatrudnienie (praca) jest podstawowym środkiem oddziaływania; ma to być praca odpłatna, a z zarobków skazanego powinny być zaspokajane należności alimentacyjne;
- 2) zapewnieniu pracy skazanym powinno służyć kierowanie ich do odpowiednich zakładów karnych, tj. takich, które mają możliwości ich zatrudnienia. Jest to uzasadniony powód do przełamania zasady, że skazany powinien odbywać karę najbliżej jego miejsca zamieszkania (art. 100 k.k.w.);
- 3) ze względu na rozmiar odbywanej kary skazani powinni ją odbywać w zakładach karnych typu półotwartego i otwartego, w których możliwości zatrudnienia są oczywiście większe niż w zakładach karnych typu zamkniętego (art. 90 pkt 2, 91 pkt 2 i 92 pkt 2 k.k.w.);
- 4) z tych samych powodów, o których była mowa w pkt 3, skazani powinni odbywać karę w systemie zwykłym, chyba że w sposób niewątpliwy zadeklarują poczucie odpowiedzialności (art. 67 § 1 k.k.w.) i z tego względu wniosą o wykonywanie kary w systemie programowanego oddziaływania;
- 5) uprzednie skazanie sprawcy, a także uprzednie odbywanie kary pozbawienia wolności (art. 82 § 2 pkt 3 k.k.w.), nie powinno stanowić przeszkody do kierowania skazanych do zakładu karnego dla odbywających karę po raz pierwszy. Zezwala na to przepis art. 86 *in fine* k.k.w. W tym rodzaju zakładu karnego istnieją niewątpliwie większe możliwości zatrudnienia;
- 6) wspomniany wcześniej problem niewykonywania orzeczeń dotyczy również skazanych, którym wymierzono kary wyłącznie za uchylanie się od obowiązku alimentacyjnego. Liczby tych skazanych w latach 2003–2006 wynosiły odpowiednio: 2142, 1854, 1951 i 1905¹⁷. Podane liczby dowodzą, że spośród skazanych omawianej grupy tylko połowa odbywa orzeczone kary pozbawienia wolności (por. dane z tabeli 3). Kryminalnopolityczne skutki tego stanu rzeczy są szczególnie dotkliwe dla prawnokarnej ochrony rodziny. Pryncypialne stosowanie procedur przewidzianych w przepisach art. 79 § 1 i 2 k.k.w. mogłoby ten stan poprawić. Nie zależy to jednak wyłącznie od sądów, lecz także od policji, a skoro stan ten utrzymuje się od wielu lat, to trudno liczyć na jego zasadniczą zmianę.

Oceny dotyczące prawnokarnej ochrony rodziny wymagają z pewnością nieco wnikliwszej analizy, niż to było możliwe w ramach tego opracowania. Dotychczasowa praktyka ścigania, orzekania i wykonywania kary pozwala jednak uznać, że ochrona ta jest iluzoryczna. Warto zatem przypomnieć, że już prawie dwadzieścia lat temu na podstawie wyników badań empirycznych zgłoszono wniosek, aby „(...) myśleć o dekryminalizacji i depenalizacji przestępstw niealimentacji na płaszczyźnie spraw rodzinnych, którymi zajmowałyby się sądy rodzinne w postępowaniu cywilno-

¹⁷ Stan na dzień 31 grudnia danego roku. Źródło: statystyka penitencjarna Centralnego Zarządu Służby Więziennej.

prawnym¹⁸. Problem ten traci na aktualności. W toku prac Komisji ds. Reformy Prawa Karnego, która przygotowała kodyfikację karną z 1997 r., rozważano możliwość dekryminalizacji uchylania się od obowiązku alimentacyjnego. Uznano jednak, że rezygnacja z prawnokarnej ochrony osób uprawnionych do świadczeń alimentacyjnych spotka się z krytyką i nawet wówczas, gdy pojawią się w niej argumenty irracjonalne, populistyczne, niemające nic wspólnego z funkcjami prawa karnego, krytyka ta znajdzie społeczną aprobatę.

Nawiązując do wcześniejszych rozważań i opierając się na faktach, możemy uznać, że nawet w wypadku odpłatnego zatrudnienia wszystkich skazanych za przestępstwo niealimentacji potrącanie im raty alimentacyjne w wysokości około 100 zł miesięcznie w żadnej mierze nie zaspokajają należności osób uprawnionych, a w wielu wypadkach są dla nich upokarzające. Myśleniu o dekryminalizacji uchylania się od obowiązku alimentacyjnego powinien też towarzyszyć argument o zwolnieniu około czterech tysięcy miejsc w zakładach karnych, zajmowanych przez skazanych za to przestępstwo. Wobec stałego przeludnienia jednostek penitencjarnych jest to argument o dużej wadze. Do podanej liczby dodano również tych skazanych, którzy oczekują na wykonanie orzeczonej kary.

¹⁸ H. Kołakowska-Przelomiec, op. cit., s. 164.